

VOX POPULI

Vox Populi – Folkets stemme – er en spalte hvor tidsskriftet løfter frem folks erfaringer med psykiske lidelser og psykisk helsearbeid både historisk og nåtidig. Erfaringene kan ha ulike uttrykk, men må være offentliggjort i en eller annen forstand og i sin helhet utarbeidet av personen selv.

Terje Bodin Larsen:

”Han var saa tryg i sin viten” - en introduksjon til Vox Populi

Knut Hamsun:

Paa gjengrodde Stier,

Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1949.

Pasienten som tekst var tittelen på litteraturviteren Petter Aaslestad's banebrytende arbeid fra 1993. Begrepet ble først tatt i bruk av den amerikanske litteraturforskeren Kathryn Montgomery Hunter (*Doctors' Stories. The narrative structure of medical knowledge*, 1991). Aaslestad søkte med *Pasienten som tekst* å undersøke hvordan man kan nyttiggjøre seg moderne narratologi i forståelsen av psykiske lidelser, gjennom å analysere pasientjournaler fra Gaustad sykehus ut fra litteraturvitenskapelige metoder. Han åpnet på denne måten også fortolkingsrommet til erfaringer som i hovedsak hadde vært underlagt et faglig regime.

Pasienten som tekst møter oss ikke bare gjennom pasientjournaler. Den psykiatriske forskning og teori samt lærebøkene beregnet på utdanning av fagpersonale på forskjellige nivåer innen psykisk helsearbeid og psykiatri er andreviktige arenaer for pasientbeskrivelser og pasienthistorier. Felles for sykejournalen, forskningsrapporten og læreboken er at historien og fortellingen er ført i pennen av andre enn pasienten selv, og må forstås ut fra dette.

Personen selv kommer sjeldnere til orde. *Vox Populi* – folkets stemme og tittelen på tidsskriftets nye faste spalte – skal ta for seg genren i overgangen mellom litterære, biografiske og dokumenterende fortellinger og uttrykk. Genren kjennetegnes ved at den er forfattet av pasienten/personen selv, er basert på egne erfaringer og opplevelser, er av og til bekjennende, av og til polemisk og systemkritisk, men alltid et forsøk på å gi ”sin versjon” - noen ganger i høylytt og noen ganger i lavmælt kontrast til autoritetenes, journalføringenes og innleggelseserklæringenes stemmer.

Et annet fellestrekk er genrens lave status og anerkjennelse. Tekstene blir ofte utgitt på eget forlag - et sikkert tegn på lav status i det kulturelle og litterære hierarki - og regnes ikke med blant fagmiljøenes referanselitteratur. De fleste slike utgivelser henvises raskt til historiens glemsel, mens noen i beste fall overlever som antikvariske sjeldenheter, til glede først og fremst for boksamlere og andre spesielt interesserte.

Denne spalten skal på regelmessig basis kort søke å presentere noen av disse utgivelsene og personene bak dem. Målet er å etablere brukerteksten eller pasientfortellingen som genre, sette søkelys på dens kjennetegn og særtrekk, og ikke minst søke å bidra til at den anerkjennes som et viktig bidrag til forståelse av og kunnskap om psykisk lidendes menneskers kår og livsbetingelser og behandlingsapparatets praksis sett fra brukernes perspektiv.

”Efter et par Omflytninger i Sommerens Løp i fjor ble jeg 15. Oktober indlagt på Psykiatrisk Klinik i Oslo. Grunden til denne Indlægning er en Gaade for flere end meg. Anstaltens officielle Tittel er ”for nervøse og sindslidende”, men jeg var hverken nervøs eller sindslidende. Jeg var en gammel Mand og jeg var døv, men jeg var frisk og sund da jeg blev rykket ut av mit normale Liv og mit Arbeide og indesperret. ” (s. 56)

Det er unntak fra det som er sagt over. Da Knut Hamsun (1859-1952) etter lengre tids opphold på Universitetets Psykiatriske Klinik på Vinderen i 1949 utgav *Paa gjengrodde Stier*, som dette sitatet er hentet fra, tok den aldrende dikter et rungende oppgjør med et psykiatrisk regime som hadde gitt den da 90-årige nobelprisvinneren diagnosen ”varig svekkede sjelsevner”. Diagnosen var kanskje en følge av ønsket om å unngå en vanskelig og pinlig straffesak om Hamsuns holdninger under krigen, kanskje som enkelte hevder tilskyndet fra politisk hold. Den fremstår uansett som lite troverdig.

”Det er en i litt jesuitisk Retning organisert og drevet Anstalt, med et halvt Dusin fuldvoksne Karer til Hjælp i Tilfælde, og med et Utal av hvite Pleiesøstrer som liver op ved at slaa ned i Rummene som et Brus av hvite Duer. Det var snilde Søstrer, og flinke Diakoner I Kjelderens Verksted for Patienter som skulde ha kropslige Øvelser, og oppe i Bygningen var Laboratoriet hvor rette Vedkommende skulde drive sine Eksperimenter og gjøre sine Opdagelser paa Sjælelivets Område. I Midten laa Opholdsrummene, hvor Halvhundrede ”nervøse og sindslidende” Personer var fordelt. Tiden var på seksti Minutter i Timen fordi det ikke var mulig at komme det nærmere Det var Orden og Punktlighet overalt, det var Kulde, Upersonlghet og Reglemang overalt, det var Tukt og Religion.” (s.93)

Klinikkens overlege, professor i psykiatri, Gabriel Langfeldt levnes ikke mye ære, enten hva gjelder det Hamsun betrakter som hans manglende forståelse av menneskesinnet, hans ”avhørsmetoder” eller misbruken av Marie Hamsuns tillit da dr. Langfeldt uten Knut Hamsuns vitende bringer henne til Oslo for å avgi ”forklaring” om ektemannen.

”Han var saa tryg i sin Viten. Men det er ikke det samme som at være tryg i den gamle Visdom: Intet visst at vite! I sin Personlighet, sit Væsen vedblir Hr. Langfeldt at være Top høit oppe med sin Utlærthet som ikke kan omstøtes, med sin Taushet til Indvendinger, i det hele tat med sin almindelige Overlegenhet som bare virker kunstig.....

Han skulde gjøre sig til for Staben. Slik kunde en Professor Langfeldt tale til en sagesløs gammel Mand. Han visste at Staben vilde tie. Staben var fire Læger og mange Søstrer, de vilde tie. Det het sig i Anstalten at Staben var der "for at lære". Professoren var Herre, han kunde bruke den Tonen han vilde – og også lære den fra sig.

Godt, lat ham det." (s .98)

Gabriel Langfeldt valgte i 1978 å offentliggjøre sin rettspsykiatriske erklæring om Knut Hamsun utarbeidet sammen med sin assistent psykiateren Ørnulv Ødegård i bokform. Vi må tro dette var i et forsøk på å rettferdiggjøre psykiatriens behandling av Hamsun og av sin egen rolle i saken. I forordet til boken skriver Langfeldt selv at utgivelsen er foranlediget av utgivelsen av den danske forfatteren Thorkild Hansens sterkt kritiske bok *Prosessene mot Hamsun*, som kom ut samme år. Om *Paa gjengrodde Stier* skriver han for øvrig med dårlig skjult arroganse:

"Det har vært innvendt mot vår konklusjon at en sjelelig svekket person umulig kunne skrevet en bok som På gjengrodde stier. Det er imidlertid en vel kjent sak at innarbeidede evner og tilvant virksomhet kan være vel bevart, selv om det foreligger en betydelig sjelelig svekkelse." (s. 10)

Paa gjengrodde Stier er ikke primært en pasientfortelling, men først og fremst anerkjent som et viktig litterært verk. Vi skal likevel åpne *Vox Populi* - spalten med å plassere boken i vår genre. Den tilfredsstillende i så måte de fleste av våre krav: Det er pasienten selv som taler, den er selvbiografisk, polemisk og bekjennende og gir et uhyre interessant og gripende innblikk i menneskers møte med det hierarkiske behandlingsapparat og den psykiatriske(skinn)autoritet. Avviket i forhold til vår genredifinisjon ligger først og fremst i publiseringsforhold og anerkjennelsesgrad: riktignok var det så vidt Harald Grieg i Gyldendal Forlag ville utgi sin tidligere suksessforfatters siste bok – kanskje han følte behov for å distansere seg fra Knut Hamsun de første år etter krigen. Men boken kom så til slutt ut på Gyldendal, datidens mest prestisjefylte norske kulturforlag. Boken er videre allment anerkjent og lest som en viktig del av Hamsuns forfatterskap. Likevel plasserer vi den altså i vår genre pasientfortellingen som det kanskje mest spektakulære og ruvende bidrag til genren i norsk litteratur.

"Den Dag i dag har jeg Mindelser om hvad Opholdet der ødela for mig. Det kan ikke maales, det har intet med Maal og Vekt at gjøre. Det var en sakte, sakte Oprykning med Rot." (s. 93)

I tillegg reiser boken og dens resepsjonshistorie en rekke interessante spørsmål knyttet til genren og begrepet pasienten som tekst mer generelt, utover det å være en viktig fortelling.

Et av de spørsmål som reiser seg er Langfeldt og Ødegårds publisering av Hamsuns journal fra Vinderen. Hvordan forholder denne handlingen seg til gjeldende restriksjoner på offentliggjøring av denne type materiale som følger av lovgivingen om taushetsplikt og personvern, for ikke å si behandlernes egne etiske standarder? Og hvilken oppmerksomhet fikk disse spørsmålene i det offentlige rom ved utgivelsen av Knut Hamsuns journal fra Psykiatrisk klinikk?

Det er som kjent et omfattende regelverk som regulerer pasientjournalers status. I tillegg til regelverket omkring helsepersonells taushetsplikt og pasientenes personvern, er pasientjournaler fra statlige sykehus statlig arkivmateriale som skal avleveres til Riksarkivet når institusjonen selv ikke lenger har bruk for dem i sin virksomhet. Å publisere en dypt sensitiv og personlig pasientjournal som en kommersiell utgivelse under eget forfatternavn og i tydelig polemisk hensikt, må ikke bare betegnes som et dypt krenkende overgrep mot den aktuelle pasient, men også et graverende brudd på lovgivingen omkring taushetsplikt og behandling av arkivmateriale.

I Langfeldts samtid kom det imidlertid få eller ingen reaksjoner på disse forhold, verken fra helsemyndighetene eller den alminnelige offentlighet. Kan årsaken vært at "*....Professoren var Herre, han kunde bruke den Tonen han vilde...*"? Langfeldts faglige og sosiale posisjon synes fullt ut å ha overskygget det faktum at han urettmessig og krenkende offentliggjorde pasientopplysninger innhentet av ham gjennom sitt virke i det offentlige helsevesen.

Et annet, særegent forhold i kjølvannet av *Paa gjengrodde Stier* er Gyldendals og Hamsun-biografen Ingar Sletten Kolloens innrullering i vår tid av psykiateren Sigmund Karterud til å vurdere på nytt en diagnose – "personlighetsvurdering" - av Knut Hamsun (S. Karterud & I.S.Kolloen: *En personlighetsvurdering av Knut Hamsun*. Samtiden nr 3-2003). Analyse av historiske personer for å stille diagnoser med hjelp av moderne metoder er et vel kjent og utbredt fenomen blant en del medisinere. Kolloen og Karterud følger opp: Med utgangspunkt blant annet i et amerikansk diagnosesystem konkluderer Karterud med at Hamsun hadde «problematiske personlighetstrekk» samt en god del andre "avvik". Metoden han bruker er i prinsippet intervjubasert og intervjuobjektet blir vurdert på et antall personlighetstrekk en tenker svekker tilpasningsevnen. Dermed er ringen sluttet sett fra psykiatriens synspunkt: 30 år etter hans psykiaterkollega Langfeldt utstraffet offentliggjør Hamsuns pasientjournaler, gir dr. Karterud med stor autoritet en "vitenskapelig" og offentlig personlighetsanalyse av en navngitt person den samme dr. Karterud vitterlig aldri har møtt og langt mindre samtalt med. "*....Han var saa tryg i sin Viten. Men det er ikke det samme som at være tryg i den gamle Visdom: Intet visst at vite!*"

I år markeres 150 årsdagen for Knut Hamsuns fødsel, med tilhørende interesse og mangfold av oppmerksomhet på hans liv og diktning. *Paa gjengrodde Stier* settes opp som teaterforestilling i Grimstad, Hamsuns hjemby gjennom mange år. Ved Universitetet i Agder har en forskningsgruppe under ledelse av Inger Beate Larsen og Odd Volden og med deltagelse også fra brukersiden igangsatt et brukertekstprosjekt som selvfølgelig også vil inkludere *Paa gjengrodde Stier*.

Slik fortsetter Knut Hamsun å engasjere og ha betydning også for vår kunnskap om og forhold til psykiske lidelser og brukerens perspektiv, og vi utroper med dette Knut Hamsun og "*Paa gjengrodde Stier*" som førstemann ut i tidsskriftets nye spalte.

Terje Bodin Larsen, advokat og skribent.